

روند جمعیتی ایران، تهدیدی بزرگ در برابر پیشرفت اسلامی-ایرانی

حمیده باغستانی^۱، علیرضا علی احمدی^۲

چکیده

تحولات جمعیتی زیربنای هرگونه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری کلان محسوب می‌شود که بر روند پیشرفت جامعه اثر گذار خواهد بود. در سال‌های اخیر به دلیل رواج شهرنشینی و سبک زندگی غربی و اعمال سیاست‌های تنظیم خانواده نرخ رشد جمعیت با سرعت زیادی کاهش پیدا کرده است و زندگی روستایی و عشایری در حال نابودی است. پیش بینی می‌شود در صورت ادامه این روند به زودی جامعه ای سالمند و شهرنشین خواهیم داشت که تهدیدی بزرگ از جهات اقتصادی، سیاسی، امنیتی، فرهنگی، علمی و جغرافیایی در مسیر پیشرفت ایرانی-اسلامی محسوب می‌شود بنابراین لزوم تجدید نظر در سیاست‌های جمعیتی ضروری می‌نماید. طبق نظریه گذار جمعیتی تحولات جمعیتی تابعی مستقیم از مدرنیته می‌باشد و در تمامی کشورها به صورت مشابهی رخ می‌دهد بنابراین به نظر می‌رسد تا زمانی که نتوان اقتضات و زیر ساخت‌های سبک زندگی اسلامی-ایرانی را پیاده کرد، انتظار تغییر مسیر تحولات جمعیتی بی مورد باشد همچنان که تلاش کشورهای توسعه یافته برای افزایش جمعیت بی مورد است و اروپای پیر در معرض انقراض نسلی قرار دارد. در این مقاله ضمن تبیین الزامات و بایسته‌های سیاست‌گذاری جمعیتی در کشور، راهبردها و راهکارهایی میان مدت، کوتاه مدت و بلند مدت به منظور رشد و توزیع مناسب جمعیت کشور پیشنهاد شده است.

واژه‌های کلیدی: توزیع جمعیتی، روند جمعیتی، سیاست گذاری

۱. مقدمه

ساختار و روند جمعیتی زیربنای هرگونه برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری کلان محسوب می‌شود. جمعیت از جمله مؤلفه‌های مهم اجتماعی محسوب می‌شود که بر روند توسعه اقتصادی و انسانی جامعه اثر می‌گذارد و در عین حال از سیاست‌های اخذ شده تأثیر می‌پذیرد.

^۱ دانشجوی دکترای سیستم‌های اقتصادی-اجتماعی hbaghestani@iust.ac.ir

^۲ دانشیار دانشگاه علم و صنعت

در ایران از سال ۱۳۶۸ تاکنون سیاست جمعیتی تحدید موالید تحت عنوان «تنظیم خانواده» به طور رسمی اعمال می‌شود و با وجود آنکه سال‌هاست به اهداف جمعیتی تعیین شده رسیده‌ایم این سیاست همچنان ادامه دارد به طوری که هم اکنون نرخ باروری به زیر سطح جانشینی^۱ رسیده است و در صورت ادامه سبب انقراض نسلی ملت مسلمان ایران می‌باشد. نگارنده معتقد است سیاست‌های تنظیم خانواده صرفاً در نقش کاتالیزور اعمال شده است و پیش روی به سوی توسعه غربی و رواج سبک زندگی مدرن دیر یا زود سبب سالمندی و کاهش جمعیت خواهد شد.

در این مقاله با تبیین مختصر روند وساختار توزیع جمعیتی کنونی، به بررسی مخاطرات بالقوه این روند بر اقتصاد، فرهنگ، تولید علم، جغرافیا و منابع طبیعی، امنیت و سیاست می‌پردازیم و ضمن تبیین بایسته‌های سیاست‌گذاری جمعیتی در کشور، راهبردها و راهکارهایی کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت برای اصلاح روند کنونی جمعیت پیشنهاد شده است.

تبیین اجمالی ساختار توزیع و روند جمعیتی کشور

بررسی آمار رسمی جمعیت در ایران از سال ۱۳۳۵ نشان می‌دهد در سال‌های اخیر نرخ رشد جمعیت به سرعت رو به کاهش است به طوری که در میان کشورهای منطقه در صدر جدول تحدید موالید قرار داریم و پیش بینی می‌شود در آینده نرخ رشد جمعیت ایران منفی شود. به نظر می‌رسد تحولات جمعیتی کشور ما نیز همانند سایر کشورهای اروپایی از نظریه گذار جمعیتی پیروی می‌کند. طبق این نظریه تحولات جمعیتی چهار مرحله دارد:

رشد ناچیز جمعیت (نرخ موالید و مرگ و میر هر دو در سطح حداکثر طبیعی)

رشد جمعیت رو به افزایش (نرخ مرگ و میر رو به کاهش، نرخ موالید در سطح بالا)

رشد جمعیت رو به کاهش (نرخ موالید و مرگ و میر رو به کاهش)

رشد جمعیت ناچیز (نرخ موالید و مرگ و میر هر دو در سطح حداقل ممکن)

تا قبل از قرن اخیر کشور ما در مرحله اول قرار داشت است. اما با بهبود شرایط اقتصادی و بهداشتی و کاهش مرگ و میر از سال ۴۵-۱۳۰۰ در مرحله دوم قرار گرفتیم. از سال ۱۳۴۶ به بعد با اجرای برنامه‌های تنظیم خانواده، بهبود وضع اقتصادی، توسعه آموزش و تحصیلات، شهرنشینی و سبک زندگی غربی و اشتغال زنان نرخ موالید رو به کاهش گذاشت و کشور وارد مرحله سوم نظریه گذار جمعیتی شد. البته در مقطع سال‌های اول انقلاب اسلامی با مسکوت ماندن برنامه‌های تنظیم خانواده، جنگ و برخی از سیاست‌های غیرمستقیم تشویقی دولت نظریه گذار جمعیتی در کشور صادق نبود و برخلاف این نظریه در مرحله سوم گذار جمعیتی با افزایش نرخ موالید مواجه بودیم به طوری که نرخ

^۱ سطح جانشینی جمعیت برابر ۲/۱ می‌باشد که نشان دهنده میانگین تعداد فرزندان مادران برای ثبات و عدم تغییر جمعیت جامعه می‌باشد.

موالید در سال ۱۳۶۵ به ۳/۴ درصد رسید. در سال ۱۳۶۸ مجدداً اجرای برخی از برنامه‌های تنظیم خانواده در ایران آغاز گردید و از این سال به بعد ما شاهد کاهش بسیار سریع (بیشتر و سریع‌تر از حد برنامه ریزی شده) میزان باروری در کشور هستیم به طوری که میزان باروری کل از ۶/۵ فرزند در سال ۱۳۶۵ به ۲/۷ فرزند در سال ۱۳۷۵ و ۱/۸ فرزند در سال ۱۳۸۵ رسیده است. طی سال‌های ۸۵-۱۳۷۵ رشد سالانه جمعیت کشور ۱/۶۱ درصد بوده که به تدریج در حال کاهش می‌باشد و در حال حاضر برآوردهای به عمل آمده بیانگر رقم رشد حدود ۱/۲۵ درصد برای کشور می‌باشد. (حسینی، ۱۳۹۰)

قابل توجه است که نرخ رشد اندک ۱,۲۵ در حالی است که پیک جمعیتی ایران (متولدین سال‌های ۵۵ تا ۶۵) در سنین باروری قرار دارند و پیش بینی می‌شود در سال‌های آتی کشور به سمت سالمندی پیش رفته و نرخ رشد جمعیت کاهش چشمگیری پیدا کند. روند نزولی نرخ رشد جمعیت در روستاها به دلیل مهاجرت‌های گسترده به کلان شهرها شدت بیشتری دارد و از سال ۷۵ به بعد نرخ رشد جمعیت روستایی منفی شده است. داده‌های موجود در سایت مرکز آمار نشان می‌دهد ناهمگونی زیادی در نرخ رشد استان‌های مختلف کشور وجود دارد و در برخی استان‌ها با رشد منفی جمعیت مواجه هستیم. (مهاجرانی، ۱۳۸۹)

به نظر می‌رشد مراحل گذار جمعیتی بنا به میزان صنعتی شدن در هر کشوری جلو رفته است و کشورها در مسیر مدرنیته اجباراً از مراحل مختلف گذار جمعیتی عبور می‌کنند. صنعتی شدن و رواج شهرنشینی، افزایش هزینه‌های زندگی، بالا رفتن سن ازدواج و اشتغال تمام وقت زنان مؤلفه‌هایی از زندگی مدرن هستند که مقوم نزول نرخ رشد جمعیت (به خصوص در روستاها) می‌باشند.

اخیراً مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی آسیا و اقیانوسیه با استفاده از آمارهای سرشماری سال ۱۳۸۵ به عنوان سال پایه، نسبت به پیش بینی جمعیت کشور اقدام کرده است. این پیش بینی جمعیتی فرضیات زیر را لحاظ کرده است:

۱- تحولات امید به زندگی بر اساس الگوی پیش بینی سازمان ملل در سناریوی پیش بینی جمعیت ایران بر اساس حد پایین (که نزدیک‌ترین سناریو به روند جمعیتی در سال ۹۰ بود) و با استفاده از مدل غرب کول و دمنی بوده است.

۲- میزان باروری کل بر اساس ۱/۵۵ فرزند برای هر مادر در سال ۱۳۹۰ برآورد شده و تغییرات آن مبتنی بر سناریوی حد پایین سازمان ملل تا سال ۱۴۲۵ می‌باشد.

در جدول شماره ۱ بخشی از نتایج این پیش بینی گزارش شده است. همچنان که ملاحظه می‌شود طبق این سناریو میزان باروری کل در طول دوره پیش بینی زیر سطح جانشینی است که از سال ۱۴۲۰ به بعد

منجر به بروز رشد منفی جمعیتی خواهد شد به طوری که پیش بینی می‌شود در کمتر از یک قرن دیگر جمعیت ایران به ۳۱ میلیون کاهش پیدا کند. همچنین پیش بینی می‌شود از جمعیت جوان کشور به تدریج کاسته خواهد شد به طوری که افق ۱۴۲۵ بیشترین درصد جمعیتی کشور در گروه سنی ۶-۶۴ سال قرار دارد. (محمودی، ۱۳۹۰)

جدول ۱- نتایج پیش بینی شاخص‌های جمعیتی ایران بر اساس سناریوی حد پایین بین سال‌های

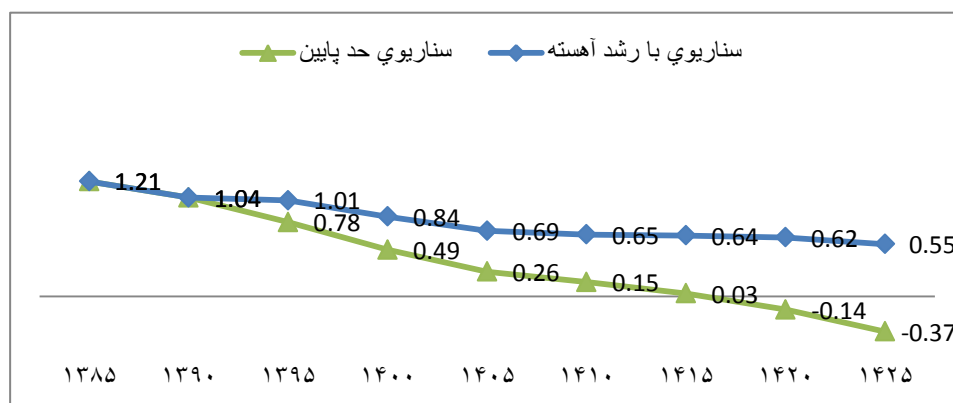
۱۳۸۵ تا ۱۴۲۵

سال پیش بینی	تعداد جمعیت	میزان رشد جمعیت	زمان لازم برای دو برابر شدن جمعیت	میزان خام موالید	میزان خام مرگ‌ومیر	میزان باروری کل
۱۳۸۵	۷۰,۵۰	۱,۲۱	۵۷,۸	۱۸,۶	۶,۵	۱,۸
۱۳۹۰	۷۴,۶۰	۱,۰۴	۶۷,۱	۱۶,۶	۶,۲	۱,۵۵
۱۳۹۵	۷۸,۰۴	۰,۷۸	۸۸,۸	۱۳,۹	۶,۱	۱,۴۴
۱۴۰۰	۸۰,۴۶	۰,۴۹	۱۴۱	۱۱,۲	۶,۲	۱,۳۶
۱۴۰۵	۸۱,۸۶	۰,۲۶	۲۶۶	۹,۳	۶,۷	۱,۳۰
۱۴۱۰	۸۲,۶۵	۰,۱۵	۴۶۵	۸,۹	۷,۵	۱,۳۰
۱۴۱۵	۸۲,۹۹	۰,۰۳	-	۸,۷	۸,۴	۱,۳۰
۱۴۲۰	۸۲,۷۱	-۰,۱۴	-	۸,۲	۹,۶	۱,۳۰
۱۴۲۵	۸۱,۵۸	-۰,۳۷	-	۷,۴	۱۱	۱,۳۰

منبع: [۱۰]

مرکز مطالعات و پژوهش‌های جمعیتی در سناریوی دیگری با فرض تغییر سیاست‌های جمعیتی فعلی به پیش بینی جمعیت کشور (با استفاده از آمارهای سرشماری سال ۱۳۸۵ به عنوان سال پایه) اقدام کرد. در

این پیش بینی فرض شده است که سطح باروری از $1/55$ در سال ۹۰ به $2/5$ در سال ۱۴۲۵ افزایش پیدا کند. البته باید توجه کرد رشد جمعیت یک مسئله ساختاری است و مستلزم تغییرات در ساختارهای فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی جامعه می‌باشد و صرفاً با بسته‌های تشویقی و مالی محقق نمی‌شود. پیش بینی‌ها نشان می‌دهد در این سناریو در سال ۱۴۱۰ باروری کل به حدود $2/1$ (سطح جانشینی) می‌رسد و پیش‌بینی می‌شود در سال ۱۴۲۵ به $2/5$ فرزند افزایش یابد و جمعیت با نرخ معقول و مناسبی افزایش پیدا کند. نمودار شماره ۱، روند نرخ رشد سالانه را بر حسب سناریوهای حد پایین و آهسته در فاصله سال‌های ۱۳۸۵-۱۴۲۵ نشان می‌دهد. همچنان که ملاحظه می‌شود اگر رشد جمعیت کشور از نرخ رشد آهسته پیروی کند، از وقوع رشد منفی جمعیتی پیشگیری شده و در نهایت به یک رشد متعادل جمعیتی دست خواهیم یافت. (محمودی، ۱۳۹۰)

نمودار ۱- روند نرخ رشد سالانه جمعیت ایران بر حسب سناریوهای حد پایین و آهسته باروری در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۴۲۵
منبع: [۱۰]

تأثیر روند جمعیتی کنونی بر ابعاد مختلف پیشرفت ایرانی - اسلامی

در این بخش در پی آنیم به تبیین مخاطرات بالقوه اقتصادی، جغرافیایی، علمی، فرهنگی، سیاسی و امنیتی در مسیر پیشرفت اسلامی ایرانی در صورت ادامه تحولات جمعیتی کنونی و عدم تغییر سیاست‌های جمعیتی پردازیم.

۱.۳. اقتصاد:

نظریه‌های اقتصادی زیادی نظیر نظریه رشد هاروارد، رشد کینزی، رشد نئو کلاسیک و رشد فلیپس قائل به ارتباط مثبت بین رشد جمعیت و توسعه در صورت ایجاد زیر ساخت‌های مناسب می‌باشند. بخشی و خاکی در تحقیق خود با استفاده از نظریه رشد بهینه نتیجه گرفتند کاهش نرخ رشد جمعیت از سطح کنونی اثر منفی بر رشد اقتصادی کشور دارد. (بخشی و خاکی، ۹۰)

به نظر می‌رسد مهم‌ترین معضل ادامه روند فعلی ناشی از سالخوردگی جمعیت باشد که امروزه عوارض اقتصادی آن دامان کشورهای توسعه یافته را گرفته است. سالخوردگی بازه زمانی هزینه بری می‌باشد که در آن بازده اقتصادی غلب افراد منفی می‌شود.

کمیسیون جمعیت و توسعه سازمان ملل سن آغاز سالخوردگی را شصت سالگی در نظر می‌گیرد و آخرین پیش بینی سازمان ملل نشان می‌دهد روند سالخوردگی جمعیت تا سال ۲۰۵۰ میلادی - حتی در کشورهای در حال توسعه^۱ چون ایران، عربستان، کویت و چین - سرعت فوق‌العاده ای خواهد داشت. (سازمان ملل متحد، ۲۰۰۹) این سازمان کشورها را به سه نوع ساخت جمعیتی جوان، بزرگسال و سالخورده تقسیم کرده است که مشخصه آن‌ها میزان نسبت جمعیت سالمند در این کشورها است و کشورهای دارای جمعیت سالخورده کشورهایی هستند که نسبت جمعیت سالمندان آن بیش از ۷ درصد یا بیشتر باشد. (سام آرام، ۱۳۷۰)

کشور ما از زمان سرشماری سال ۱۳۳۵ کشوری جوان محسوب می‌شده و تاکنون تمامی برنامه ریزی‌ها، سیاستگذاری‌های کلان و زیر ساختهای کشور بر مبنای جمعیتی جوان شکل گرفته است اما طبق آمار رسمی سرشماری سال ۱۳۸۵ تعداد افراد بالای ۶۵ سال حدود ۵/۲ درصد از جمعیت کشور می‌باشد که نشان از روند جمعیتی به سوی سالخوردگی دارد و پیش بینی می‌شود در صورت ادامه این روند تا سال ۲۰۵۰ حدود ۲۵ درصد جمعیت کشور سالخورده خواهند بود. مهم‌ترین معضل ناشی از سالخوردگی ایجاد سیکل معیوب رشد منفی جمعیت است که به دلیل مرگ و میر فراوان و کاهش جمعیت در سن باروری ایجاد می‌شود و به تدریج جامعه رو به اضمحلال می‌رود. (پرسا، ۱۳۵۳)

از این رو لازم است از امروز در برنامه ریزی‌های کلان، تدابیر و زیر ساخت‌های مناسب برای مواجهه با حجم انبوه سالمندان در آینده را در نظر بگیریم. با این حال تجربه کشورهای غربی نشان می‌دهد تا زمانی که نتوان هرم سنی جمعیت را متعادل ساخت و میزان مولید را افزایش داد، سالمندی جمعیت مشکلات اقتصادی و فرهنگی بسیاری را به دنبال خواهد داشت. افزایش بار تکفل، افزایش هزینه‌های بهداشت و درمان، مستمری، از کارافتادگی و بازنشستگی مهم‌ترین مشکلات سالخوردگی جمعیت می‌باشد. در یک جامعه سالمند کاهش نرخ اشتغال، حجم تولید ملی و بهره‌وری نیروی کار به تضعیف اقتصاد می‌انجامد و فشار اقتصادی زیادی به واسطه هزینه‌های بالا صندوق‌های بازنشستگی بر کشور تحمیل می‌شود. هم‌اکنون بررسی هزینه‌های سالمندی و بازنشستگی یکی از ارکان چهارگانه مهم تحقیقات در معتبرترین مرکز تحقیقاتی اقتصاد بیمه جهان یعنی جنوا سوسیشن (noitacossA aveneC) می‌باشد (میر تهامی، ۱۳۸۲). افزون بر این موارد، پیری جمعیت سبب کاهش سرمایه گذاری و اندوخته‌های مالی کشور

^۱ در این تحقیق منظور از کشورهای در حال توسعه کشورهایی هستند که روند صنعتی شدن و مدرنیته را طی می‌کنند اما استفاده از این لغت به معنای پذیرش مطلق این سیر حرکتی نیست و از نظر نگارنده انتقادات بسیاری بر توسعه غربی وارد است.

نیز می‌شود زیرا اغلب افراد به دلیل کاهش درآمد مجبور به استفاده از پس انداز دوران میانسالی خود می‌باشند. (کاتاگیری^۱، ۲۰۰۸)

از سوی دیگر کشورهای در حال توسعه برای رشد اقتصادی خود نیاز به نیروی کار جوان دارند و در غیر این صورت کشورهای استعمارگر غربی وابسته خواهد شد. در واقع نیروی انسانی به عنوان یکی از عوامل اساسی در رشد اقتصادی به شمار می‌آید که اگر کشورهای در حال توسعه به آن توجه نکنند و رشد جمعیت خود را از دست بدهند نخواهند توانست به رشد اقتصادی خود ادامه دهند. کشورهای توسعه یافته قسمت اعظم کسری جمعیت و نیروی کار مورد نیاز جهت رشد اقتصادی را از طریق مهاجرت پذیری جبران می‌کنند که البته مشکلات خاص فرهنگی، سیاسی و امنیتی خود را در پی دارد اما کشورهای در حال توسعه به علت داشتن جاذبه‌های کمتر جهت جذب مهاجر، باید به نیروی کار داخلی خود متکی باشند و لذا آهنگ نزولی رشد جمعیت خطر بزرگی برای آن‌ها خواهد داشت. (سمیعی نسب و ترابی، ۱۳۸۹)

۲،۳. جغرافیا و منابع طبیعی:

پیش بینی می‌شود در سال ۱۴۰۴، تراکم جمعیت در برخی از استان‌ها افزایش یابد. بدین نحو که تراکم نسبی جمعیت در کشور حدود ۵۶ نفر در کیلومتر مربع بوده ولی استان تهران دارای ۶۸۷ نفر و استان سمنان دارای ۹ نفر در کیلومتر مربع خواهند بود. بعلاوه جمعیت روستایی کاهش یافته و بر جمعیت شهری و آن هم در چند شهر بزرگ کشور به شدت افزوده خواهد شد. این تحولات از طرفی منجر به از بین رفتن زمین‌های حاصلخیز حاشیه شهرها و از طرف دیگر موجب جذب سرمایه گذاری دولت در تأمین خدمات عمومی و زیربنایی شهرهای بزرگ خواهد شد. اگر روند فعلی ادامه یابد توزیع فضایی جمعیت و فعالیت به شدت نامتعادل شده و ممکن است پیامدهای اجتماعی و سیاسی ناگوار را به دنبال داشته باشد و با پدیده مرگ روستا مواجه خواهیم شد. بعلاوه منابع پایه توسعه در معرض تخریب و نابودی قرار گرفته و نسل آینده از منابع ملی محروم خواهند شد. بنابراین لازم است سیاست‌های توزیع متناسب جمعیت و فعالیت در سطح فضای ملی با جدیت دنبال شود. (پاسوری، ۱۳۸۹، ۲۱)

تولید علم:

تأثیر جمعیت جوان در عرصه علم و فناوری انکار ناپذیر است و بسیاری از تخصص‌ها و شاخه‌های علمی و فنی مستلزم وجود جمعیتی جوان است. در شرایطی که مرجعیت علمی ۱۴۳۵ در کنار تلاش برای

^۱ Katagiri

دستیابی به اقتصاد دانش‌بنیان از مهم‌ترین اهداف جمهوری اسلامی ایران است روند سالخورده شدن ساختار جمعیت کشور مانع جدی برای چنین اهدافی به شمار خواهد رفت و کشور را با مشکل جدی مواجه خواهد کرد. پیشرفت‌های چشمگیر کنونی در عرصه علوم مختلف مرهون جمعیت انبوه دانشجویان و طلاب و فضای رقابتی بین ایشان است که سبب دستیابی به رتبه برتر علمی منطقه پیش از رسیدن به پایان چشم انداز بیست ساله شده است. کاهش و سالمندی جمعیت موجب می‌شود نتوان از حجم عظیم زیر ساخت‌های آموزشی ایجاد شده نظیر دانشگاه‌ها، حوزه‌های علمیه، پژوهشگاه‌ها و نیروی انسانی متخصص (اساتید و مربیان) استفاده کامل کرد.

از سوی دیگر مطالعات جمعیت‌شناسی اثبات کرده که در صورت ادامه شرایط فعلی و پافشاری بر کنترل مولید، میانگین ضریب هوشی ایرانیان کاهش پیدا کند. دکتر شهرام یزدانی در این باره می‌گوید «بررسی‌های متعدد ارتباط بین هوش و تحصیلات و همچنین ارتباط میان تحصیلات و تبعیت از سیاست‌های کنترل مولید را به اثبات رسانده است. ضریب هوشی متوسط ۲۰ درصد پرهوش جامعه حدود ۱۱۵ و ضریب هوشی متوسط ۲۰ درصد کم‌هوش جامعه حدود ۸۵ می‌باشد. اگر فرض کنیم که میزان زاد و ولد در گروه کم‌هوش جامعه تنها ۳۰ درصد بیش از میانگین جامعه و میزان زاد و ولد در گروه پر هوش جامعه ۳۰ درصد کمتر از میانگین جامعه باشد، میانگین وزنی ضریب هوشی نسل دوم از محاسبه زیر به دست می‌آید:

$$98,8 = 115 \times 0,7 \times 0,2 + (100 \times 1 \times 0,6) + (85 \times 1,3 \times 0,2)$$

به این ترتیب می‌توان انتظار داشت که میانگین ضریب هوشی هر نسل ۱,۲ امتیاز از میانگین ضریب هوشی نسل قبل کمتر شود. از سوی دیگر سیل مهاجرت نخبه‌های جوان دانشگاه (در صورت عدم بازگشت) علاوه بر آسیب بر روند پیشرفت علمی کشور سبب می‌شود ذخیره ژنتیکی هوش بالا در کشور کاهش پیدا کند. (یزدانی، ۸۷)

۴,۳. فرهنگ:

۱,۴,۳. وجه تربیتی:

سیاست‌های جمعیتی در هر کشوری به صورت تارهایی نامرئی بر حوزه‌های تربیتی مؤثر است. طبق آمار رسمی در سالیان اخیر بعد خانوار روندی نزولی داشته است. کودکانی که در خانواده‌های تک فرزند یا کم فرزند زندگی می‌کنند اغلب اختلالات اجتماعی بیشتری دارند زیرا همواره امکانات اقتصادی برایشان فراهم بده و خواسته‌هایشان تأمین گشته و فرصت یادگیری ارتباط، تعامل و گذشت برای آن‌ها بندرت به وجود می‌آید و مفاهیم اخلاقی‌ای نظیر کف نفس و قناعت، ایثار و گذشت برای دیگری، تلاش در جهت استقلال شخصیت به گونه‌ای مسئولانه برای این کودکان تجربه نمی‌شود اما

در مقابل تولد چند بچه در یک خانواده به دلیل کمک فرزندان بزرگ‌تر به کوچک‌تر باعث ارتقای سطح توانمندی و هوش در کودکان می‌شود. از سوی دیگر در نگرش دینی فرزندان در رشد و ارتقای شخصیت والدین تأثیر بسزایی دارند و ارزش‌هایی نظیر ایثار و گذشت را در انسان‌ها پررنگ می‌کند. که می‌تواند منجر به اثرات تربیتی خاصی شود. اریک معتقد است: «خانواده‌های کم جمعیت ممکن است ثروتمند شوند؛ اما ثروتمند شدن آنان از فقیر ماندنشان خطرناک‌تر است.» (مک کبین، ۱۳۸۲)

۲.۴.۳. ترویج راحت طلبی و انسان محوری:

مدرنیته، شهرنشینی و توسعه فناوری‌های نوین سبب ترویج سبک زندگی جدیدی شده است. در واقع فشارهای اقتصادی، اجتماعی و روانی زندگی شهری خانواده را تحت فشار کاهش تراکم و تمرکز بر فردیت قرار داده است. فرزندان توقع بیشتری جهت در اختیار داشتن حریم خصوصی خود دارند و فشارهای اقتصادی متعاقب چنین تقاضاهایی به تدریج زمینه را جهت کاهش تعداد خانوار فراهم آورد. یعنی هر قدر جمعیت خانواده شما بیشتر باشد، مجبورید با سبک قناعت زندگی کنید و یا مصادیق اوقات فراغت متفاوت خواهد بود، ولی وقتی سبک زندگی را در مفهوم توسعه و رفاه مادی قرار می‌دهیم، تجمل گرایی، مدگرایی، رفتن سراغ کالاهای فرهنگی پیش می‌آید و به طور کلی با پدیده‌های جدیدی درگیر می‌شویم و تعریف متوسط زندگی متفاوت خواهد شد و الگوهایی که در آن تجملات شکل گرفته خود را نشان می‌دهد. در نتیجه هرچه جامعه به سمت تغییر الگوهای سبک زندگی می‌رود، جمعیت خود را کاهش می‌دهد و هر چه جمعیت کاهش پیدا کند، الگوهای سبک زندگی مجال تحول می‌یابد. این کی تأثیر متقابل است. (آل مولانا، ۸۹)

۳.۴.۳. افزایش شمار سالمندان و مشکلات عاطفی و اجتماعی مرتبط

سالخوردگی جمعیت علاوه بر تأثیرات اقتصادی بر فرهنگ نیز اثر مستقیم دارد. افتراق و تضاد نسل‌ها را به وجود می‌آورد و در شرایطی که در کانون‌های خانوادگی متشکل از زن و همسر و فرزندان، کسی فرصت و امکانی برای محافظت از سالمندان و تأمین نیازهای ضروری‌شان ندارد راه حل مناسب و کارسازی نیز در اختیارشان نیست. نه خانه‌های سالمندی نه توسعه حمایت‌های اجتماعی و نه ایجاد مراکز گذران روزانه عمر، قادر به رفع این معضل اجتماعی نیستند. (زنجانی، ۲۱، ۱۳۸۰) به خصوص که با رواج مدرنیته، ارزش‌ها و باورهای سنتی و دینی مرتبط با برکت حضور سالمند در خانه کمرنگ شده است.

افزون بر آن به دلیل بالاتر بودن میانگین امید به زندگی همواره درصد زنان سالمند از مردان بیشتر است. به این ترتیب با افزایش تعداد مطلق سالمندان از زنان ۶۵ ساله تعداد زنان بی سرپرست نیز خود به خود افزایش می‌یابد و با توجه به این که زنان سالمند بی سرپرست بیشتر از مردان سالمند تنها دچار مشکل می‌شوند. (سام و امین، ۱۳۸۵)

فشار ناشی از نگهداری زنانی که کاملاً پیر و ناتوان نیستند ولی به تنهایی هم نمی‌توانند زندگی کنند، بر سازمان‌هایی مانند بهزیستی و دختران و عروس‌هایی که اکثراً شاغل و صاحب فرزند بوده و مجبور به نگاه‌داری از مادر یا مادر شوهر هم خواهند گردید، بیشتر می‌شود که خود مشکلات اجتماعی عدیده ای را تولید خواهد کرد. (کنعانی و حسینی، ۸۹)

۴،۴،۳. مهاجر پذیری

کشورهای با رشد منفی جمعیت همواره مجبور به پذیرش مهاجرینی با فرهنگ متفاوت بوده‌اند. حال اگر رشد جمعیت کشور ما منفی بشود و جمعیت جوان کشور کاهش شدید پیدا کند، مجبور به مهاجرپذیری خواهیم بود که در نتیجه دچار این عوارض و تحولات فرهنگی خواهیم شد. (آل مولانا، ۱۳۸۹)

برای مثال ورود مهاجران با فرهنگ گوناگون به اتحادیه اروپا و تشکیل کلونی‌های فرهنگی در دل کشورهای عضو همیشه معضلی برابر حفظ امنیت این اتحادیه اروپا بوده است. این مشکلات عبارت‌اند از:

- عدم اشتراکات فرهنگی مهاجران با جامعه میزبان و به تبع آن ناهنجاری‌های اجتماعی و امنیتی
 - مقاومت جامعه مهاجر با رهیافت همگرایی کشور میزبان
 - حاشیه‌گزینی گروه ای طرد شده از جامعه مادر
- (حسینخانی، ۱۳۹۰)

۴،۳. سیاست و امنیت

برژینسکی، سیاستمدار کهنه‌کار و مشاور امنیت ملی سابق آمریکا معتقد است: «از فکر کردن به حمله پیشدستانه علیه تاسیسات هسته‌ای ایران اجتناب کنید و گفت و گوها با تهران را حفظ کنید، بالاتر از همه بازی طولانی مدتی را انجام دهید، چون زمان، آمارهای جمعیتی و تغییر نسل در ایران به نفع رژیم کنونی نیست» (خبرگزاری فارس، ۱۳۸۸/۱۲/۱۵، خبر شماره ۸۸۱۲۵۰۲۲۶)

از سوی دیگر ساموئل هانتینگتون معتقد است: «تمدن اسلام تمدنی است که چالش آن تا حدودی متفاوت از دیگر چالش‌هاست. چرا که این تمدن اساساً ریشه در نوعی پویایی جمعیت دارد. رشد بالای

زاد و ولد که در اکثر کشورهای اسلامی، شاهد آن هستیم این چالش را متفاوت کرده است. امروزه بیش از ۲۰ درصد جمعیت جهان اسلام را جوانان ۱۵ تا ۲۵ ساله تشکیل داده‌اند.»
 به نظر می‌رسد جمعیت جوان، پویا و تحصیل کرده در کشورهای اسلامی و به خصوص ایران مانع جدی برای دخالت بیگانگان و تهدید امنیت ملی می‌باشد و در مقابل سالمندی جمعیت روند دخالت و سیطره بر منابع و منافع ملی را برای بیگانگان تسهیل می‌نماید. جوامع سالمند به دلیل مهاجر پذیری با مشکلات امنیتی فراوانی روبرو هستند و گاهاً در همه پرسی‌ها و انتخابات، خواسته‌های قشر مهاجر جوان بر خواسته‌های جمعیت بومی سالمند این کشورها غلبه پیدا می‌کند.

به عبارت دیگر هدف جنگ تجاوزکارانه افزایش دسترسی و سیطره بر منابع است؛ من جمله منابع مالی، تجاری، طبیعی و انسانی. استراتژی تجاوزگران برای رسیدن به این هدف از طریق کاهش سیطره و نفوذ دشمن بر منابع، کاهش مصرف آن‌ها از این منابع و اگر لازم باشد، کاهش جمعیت دشمن محقق می‌نمایند. به عبارت دیگر یکی از استراتژی‌های نوین جنگ، کاهش و به عبارت دقیق‌تر کنترل جمعیت دشمن می‌باشد. پروفیسور ژاکلین کاسون^۱ طی بررسی خود در کتاب جنگ علیه جمعیت نشان می‌دهد که کنترل جمعیت جهانی کاملاً منطبق بر پارامترهای دکترین نظامی و یک جنگ تمام عیار است. (رجا نیوز، ۱۳۸۹/۲/۳۱، خبر شماره ۵۰۷۱۳)

علاوه بر آن لازم است با توجه به مرزهای گسترده و تهدیدات مرزی فراوان جمهوری اسلامی ایران، سیاست‌های حمایتی و تشویقی افزایش جمعیت در مناطق مرزی و عشایر با شدت بیشتری دنبال شود چرا که نتایج سرشماری‌های رسمی کشور نشان می‌دهد رشد جمعیت در اغلب این مناطق (به جز نواحی سنی نشین) منفی شده است.

سیاست‌گذاری جمعیتی و نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه گفته شد اعمال راهکارهای کوتاه مدت و دراز مدت برای تغییر ساختار، روند و توزیع جمعیت، حداقل به منظور جلوگیری از خطر انقراض نسلی و رسیدن نرخ باروری به سطح جانشینی، ضروری می‌نماید. البته نباید موضوع سیاست‌گذاری‌های جمعیتی را صرفاً کاهش یا افزایش جمعیت ببینیم بلکه لازم است به تغییرات ترکیب و توزیع جمعیت و ارتباط آن با زیرساخت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه توجه نماییم. اگر دولت بتواند زیرساخت‌های لازم را فراهم کند کشور ایران ظرفیت افزایش جمعیت را دارد که این جمعیت در صورت استفاده مؤثر می‌تواند در شکوفایی علمی و اقتصادی کشور نقش به‌سزایی داشته باشد.

^۱ Jacqueline Kasun

در مورد نحوه تدوین و اعمال سیاست‌های جمعیت نکات مختلفی را باید مد نظر قرار داد. اگرچه سیاست‌های تشویقی همچون حمایت‌های مالی و اجتماعی ممکن است برای برخی از اقشار سنتی مؤثر بیفتند اما با توجه به تجربه ناموفق کشورهای دیگر در استفاده از این ابزارها به نظر می‌رسد تا زمانی که نتوان از سیطره مدرنیته بر زندگی‌ها کاست و اقتضائات سبک زندگی اسلامی-ایرانی را پیاده کرد، نرخ رشد جمعیت کاهش پیدا خواهد کرد. از این رو در اینجا بر آنیم در کنار راهکارهای حمایت مستقیم از افزایش مولید، راهکارهایی ارائه نماییم که بتواند ازدواج‌های ساده، آگاهانه و به هنگام را در کشور رواج دهد و برای زنان تحصیل کرده و شاغل بستر اجتماعی مناسب مادری را فراهم آورد.

نکته بسیار مهم در تدوین سیاست‌های حمایتی این است که با توجه به ناهمگونی نرخ جمعیت در استان‌ها و اقوام مختلف لازم است با توجه به الگوی آمایش سرزمینی مناسب، این راهکارها به صورت استانی و منطقه ای تدوین و اعمال شود و پیچیدن یک نسخه واحد برای کل کشور بسیار اشتباه است. برای مثال استان‌های سنی نشین نظیر سیستان و بلوچستان هم اکنون نرخ باروری بالاتر از سطح جانشینی دارند و اعمال سیاست‌های تشویقی افزایش جمعیت در مورد این شهرستان‌ها توجیهی ندارد و یا برای مثال با توجه به رشد انفجاری جمعیت شهر تهران و شهرهای بزرگ اعمال سیاست‌های افزایش جمعیت در این شهرها باید به صورت برنامه ریزی شده، جهت دار و محدود صورت بگیرد به خصوص که از نظر فقهی اگرچه ارجحیت با تکثیر نسل می‌باشد اما سیاست‌های تشویق یا تحدید مولید با توجه به مصالح اجتماعی اعمال می‌شوند.

از سوی دیگر با توجه به منفی شدن نرخ رشد جمعیت روستایی و اثرات منفی آن بر اقتصاد و فرهنگ لازم است راهکارهایی لحاظ شود که امکانات آموزش، اشتغال، رفاه و سلامت در روستاها بالا رود و مهاجرت معکوس (از شهرها به روستاها) رونق بگیرد. در این مناطق علاوه بر ایجاد زیرساخت‌های جغرافیایی و فرهنگی مناسب نظیر بهسازی و تجهیز مراکز آموزشی و تأمین آب شرب و کشاورزی، ایجاد اشتغال به خصوص در زمینه کشاورزی و دام‌پروری صنعتی و حمایت‌های مالی از فرزند آوری ضروری می‌نماید. به نظر می‌رسد در این صورت سبک زندگی روستایی از نظر مردم کاملاً متحول و قابل پذیرش شود و جمع بین سلامت، رفاه و علم در سبک زندگی روستایی صورت پذیرد.

تعیین سیاست‌های جمعیتی، تبیین و اولویت بندی راهبردها، تصمیم برای اعمال یا عدم اعمال راهبردها و راهکارها برای مناطق مختلف، تعیین حد و آنگ مطلوب شاخص‌های جمعیت در مناطق مختلف، رصد، پیمایش و اعمال بازخوردها، فرایندهایی پیچیده و دارای ابعاد گوناگون فقهی، فرهنگی، اقتصادی، بهداشتی، سیاسی، علمی و مدیریتی هستند که لازم است فقها، وزارتخانه‌ها و متخصصین

مختلف در آن دخیل باشند و چنان نباشد که وزارت بهداشت سیاست‌ها را دیکته کند و سایر نهادها آن را اعمال کنند.

در جدل زیر راهبردها و راهکارهای رشد و توزیع مناسب جمعیت در کشور پیشنهاد شده است. اگرچه سیاست‌های جمعیتی باید به صورت کلان و دراز مدت اعمال شوند اما اهمیت راهکارهای کوتاه مدت از این جهت است که هم اکنون پیک سنی جمعیت ایران در سنین باروری قرار دارد و بستر افزایش نرخ رشد فراهم است بنابراین لازم است تدابیری کوتاه مدت نیز اتخاذ شود. در پایان باید متذکر شد که تشویق به افزایش جمعیت به معنای بازگشت به رشد یکباره جمعیت بدون برنامه ریزی و ایجاد زیرساخت همچون دهه ۶۰ نیست بلکه هدف تعادل جمعیتی با توزیع مناسب و بازدهی مادی و معنوی مطلوب می‌باشد.

جدول ۲- راهبردهای و راهکارهای رشد و توزیع مناسب جمعیت

حذف و اصلاح قوانین استخدامی و قانون خدمات کشوری که همسو با کاهش جمعیت و باروری می‌باشند	سلبی	کوتاه مدت	راهکارهای سیاسی
تهیه آیین‌نامه و بخش‌نامه جهت حذف یا اصلاح برنامه تنظیم خانواده در مراکز بهداشتی از سوی وزارت بهداشت			
حذف قانون سنوات تحصیلی برای زنان صاحب فرزند و یا افزایش سنوات تحصیلی برای آن‌ها و نگرفتن هزینه اضافه جهت ادامه تحصیل یا مرخصی آن‌ها			
تصویب قوانین و تسهیلات حمایت از تعداد فرزند بیشتر (متناسب با اولویت‌های آمایش سرزمینی)	ایجابی		
حمایت بیشتر از زنان کارمند به ویژه باردار و دارای فرزند کوچک در قالب تصویب قوانین حمایتی مانند افزایش مرخصی با حفظ سمت سازمانی یا دورکاری، کار پروژه‌ای، تلفنی و...			
تسهیل شرایط استخدام و خدمت وظیفه پدران			
مبارزه با شبکه‌های مردم نهاد مروج کاهش جمعیت و برهم زنده کیان خانواده در فضای حقیقی و مجازی	سلبی	میان مدت	
عدم اخراج دانش آموزان دختر از مدارس به دلیل ازدواج تا پایان دبیرستان یا تخصیص مدارس ویژه برای دختران ازدواج کرده			
کاهش ساعات حضور زنان در محل کار از طریق قالب‌های دورکاری، پروژه‌ای، کاهش ساعت کاری و زمینه‌سازی برای حضور بیشتر در خانه			

<p>تناسب سازی جنسیتی در رشته‌های دانشگاهی و متناسب‌سازی رشته‌ها با خلیات زنان و خانواده</p>	<p>زنان</p>		
<p>افزایش رشته‌های کاربردی زنانه در هنرستان‌های دخترانه مانند تربیت فرزند، خیاطی، قالی بافی و ...</p>			
<p>تنظیم واحدهای درسی و کارگاه‌های آموزش مهارت‌های فرزند پروری و همسر داری در مدارس و دانشگاه‌ها (جایگزین درس «جمعیت و تنظیم خانواده»)</p>			
<p>زمینه سازی برای ورود سریع تر پسران به بازار کار از طریق تسهیل ارتباط صنعت و کشاورزی با دانشگاه، آموزش‌های کاربردی و حرفه ای در حین تحصیل و ...</p>			
<p>زمینه سازی برای تسریع تحصیلات از طریق افزایش ترم های تابستانی، حذف و ادغام واحدها و سرفصل‌های قدیمی و منسوخ شده</p>			
<p>تخصیص تسهیلات تحصیل برای زنان صاحب فرزند نظیر امکان استفاده از کلاس‌های مجازی و پاره وقت در طول دوران بارداری و شیردهی</p>			
<p>تشکیل ستاد خیران ازدواج (همانند ستاد خیران مدرسه‌ساز) و تقویت مؤسسات مردم نهاد متمرکز بر امر ازدواج آسان</p>			
<p>تدوین برنامه و الگوی حضور اجتماعی و اشتغال زن ایرانی اسلامی حمایت از مشاغل و تعاونی‌های خانگی برای زنان</p>			
<p>رصد مداوم تحولات جمعیتی و ترسیم الگوی رشد جمعیت بر اساس آمایش سرزمین و پیشرفت ایرانی اسلامی و تدوین سیاست‌ها و برنامه‌های جمعیتی کشور منطبق با الگو</p>			
<p>تمرکز زدایی صنعتی، رفاهی و اداری از کلان شهرها و توزیع آن در کل کشور</p>			
<p>مدیریت جریان مهاجرت و اتخاذ راهکارهایی برای مهاجرت معکوس با الویت انتقال جمعیت به روستا و شهرهای کوچک</p>			
<p>تدوین الگوی خانواده اسلامی ایرانی</p>			
<p>به رسمیت شناختن شغل خانه‌داری با طرح لوایح و قوانین حمایتی از آن</p>			
<p>اعطای مدرک معتبر به مادران موفق و استفاده از ایشان به عنوان مربیان تربیتی در محلات و مدارس و مساجد</p>			

ح حذف یارانه‌های اختصاص یافته به ابزارهای پیشگیری از بارداری	سلبی	کوتاه مدت	راهکارهای اقتصادی
تشکیل بازارچه‌های دائمی ارائه خدمات و لوازم جشن ازدواج، جهیزیه و سیسمونی ارزان قیمت	ایجابی		
پرداخت یارانه به درمان ناباروری و تعمیم بیمه‌ها			
حذف بیمه سزارین اختیاری	سلبی	میان مدت	
اعطای بیمه به تمامی فرزندان خانواده با نرخ بیمه یکسان	ایجابی زیادتی		
اعطای کمک هزینه زایمان یا هدیه نوزادان از سوی دولت			
اعطای وام و تسهیلات ازدواج به صورت تناسب معکوس با سن زوجین (با افزایش سن، از تسهیلات کم شود)			
تخصیص تجهیزات پیشرفته زایمان طبیعی و زایمان بدون درد در بیمارستان‌ها			
تخصیص و تجهیز مراکز مختلف شهری و روستایی به امکانات متناسب با مادر و فرزند (آموزشی، تفریحی، مشاوره، حمل و نقل و...)			
تجهیز و بهسازی مدارس و دانشگاه‌های شهرستان‌ها (با لحاظ اولویت‌های آمایش سرزمین)		ایجابی	
حمایت مالی و تسهیلات کارآفرینی برای فارغ‌التحصیلان رشته‌های کشاورزی و دامی جهت مهاجرت معکوس			
حمایت از پژوهش‌ها و سمینارهای مصلحت شناس مرتبط با جمعیت شناسی و راهکارها			
اعطای وام و تسهیلات مسکن، خودرو و ... متناسب با جمعیت خانوار			
تسهیل موانع ازدواج جوانان از طریق اعطای تسهیلات ازدواج و ایجاد اشتغال (با لحاظ اولویت‌های آمایش سرزمین)			
توسعه خوابگاه‌های متأهلی در جهت تسهیل ازدواج در دوران دانشجویی			
تنظیم مشوق‌هایی برای جوانان با مهریه پایین و ازدواج ساده			
حمایت و مشارکت دولت با خانواده‌ها در تأمین اعتبار برای طرح‌های مختلف آتیه کودکان مانند مسکن، ازدواج، سرمایه کار و... برای جوانان (طرح‌هایی که والدین برای آینده فرزندان در زمینه‌های مختلف با همکاری دولت انجام می‌دهند)			

<p>کاهش تبلیغ و نمایش افراد مجرد با سن بالا یا خانواده‌های کم جمعیت به عنوان نمونه‌های موفق در رسانه‌ها</p>	<p>تبلیغ</p>	<p>کوتاه مدت</p>	<p>راهکارهای فرهنگی</p>
<p>عدم نمایش مراسم و زندگی‌های تجملاتی و پر زرق و برق از رسانه‌ها، عدم ترویج شهرنشینی</p>			
<p>عدم ترویج شعارهای ضد جمعیتی مانند فرزند کمتر، زندگی بهتر</p>			
<p>آگاهی بخشی در زمینه مضرات سالمندی و کاهش جمعیت و فواید افزایش جمعیت از طریق رسانه‌ها، همایش‌ها، کتب و ...</p>	<p>ایجابی</p>		
<p>تبلیغ دیدگاه‌های اسلامی و آیات و روایات ترغیب‌کننده به فرزند داری و فضایل آن با تاکید بر فرزند پروری به عنوان جهاد مادران از سوی رسانه‌ها، خطبا، ائمه جمعه و مبلغین</p>			
<p>ترویج و تمجید از مراسم‌ها و زندگی‌های ساده و موفق از سوی رسانه‌ها و مبلغین</p>			
<p>شعارهای مناسب و اصطلاحات و ضرب‌المثل‌هایی در زمینه رشد جمعیت</p>			
<p>ترویج و تحسین فرزند دار شدن و نمایش زیبا از فرزند داری در برنامه‌های صدا و سیما</p>			
<p>آگاهی بخشی پزشکی و تبیین فواید بهداشتی بارداری و زایمان طبیعی و مضرات سقط جنین بر سلامت مادران</p>			
<p>آگاهی بخشی در مورد مضرات تک فرزندی و اثرات روحی و روانی آن بر فرزند، والدین و اجتماع</p>			
<p>بازنگری و تغییر عنوان هفته «جمعیت و تنظیم خانواده» به هفته «جمعیت و تعالی خانواده»</p>			
<p>مبارزه با ایجاد زمینه‌های کودک سالاری و القای یک جانبه حقوق کودک در مقابل والدین</p>	<p>سلبی</p>		
<p>بهره‌گیری از تجارب بین‌المللی در زمینه افزایش جمعیت</p>	<p>ایجابی</p>	<p>میان مدت</p>	
<p>ترغیب صاحبان سخن و قلم در جهت ترویج ازدواج و فرزند پروری</p>			
<p>ساماندهی و حمایت از مراکز مشاوره تربیتی و ازدواج</p>			
<p>سوق دادن افراد واقف به سمت وقف در زمینه ازدواج مثل وقف مسکن برای جوانان و ...</p>			

نمایش و تبیین محسنات و فواید زندگی روستایی در رسانه‌ها			
تبیین اهمیت نقش مادر و افزایش آموزش‌های فرزند پروری از سوی رسانه‌ها، مبلغین، فرهنگسراها و ... و ارائه الگوهای موفق			
از میان بردن تفکر مرتبط دانستن فقر و فرزند- «و لاتقتلوا اولادکم خشیه املاق نحن نرزقههم و ایاکم ان قتلهم کان خطاً کبیرا» (آیه ۳۱ سوره اسراء)	سبلی	بندت	
مبارزه با تن آرایبی در جامعه و تغییر نگرش‌های ارزشی به هم خوردن تناسب اندام در صورت فرزند دار شدن			
سوق دادن خانم‌ها به مشاغل و فعالیت‌هایی که می‌توان در منزل انجام داد نظیر مشاغل رایانه ای و اینترنتی	انجانی		
احیای رژیم‌های سالم و مناسب با فرزند آوری			

فهرست مراجع

۱. آل مولانا، بابک، اسماعیلی، محمدمهدی، (۱۳۸۹)، بررسی سیاست‌های تحدید و تنظیم خانواده، فصلنامه برداشت دوم، سال هفتم، شماره پیاپی ۱۱ و ۱۲، صفحه ۱۱۹
۲. بخشی دستجردی، رسول - خاکی نجف آبادی، ناهید، (۱۳۹۰) بررسی تأثیر جمعیت بر رشد اقتصادی در چارچوب الگوی رشد بهینه در اقتصاد ایران (۱۳۸۶ - ۱۳۵۰)، کاربردی از الگوریتم ژنتیک، تحقیقات اقتصادی دانشگاه تهران، شماره ۹۴
۳. پرسا، رولان، (۱۳۵۳) جمعیت شناسی اجتماعی، ترجمه منوچهر محسنی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران
۴. حسینی، حاتم (۱۳۹۰)، گذار جمعیت شناختی، پنجره فرصت، پاداش جمعیتی: به سوی یک سیاست جمعیتی جدید در ایران، همایش تحلیل روندهای جمعیتی کشور، تهران، دانشگاه تربیت مدرس، ۲۹ و ۳۰ آذر ۱۳۹۰
۵. زنجانی، حبیب اله (۱۳۸۰)، جمعیت و توسعه، انتشارات دانشگاه تهران.
۶. سام آرام، عزت الله (۱۳۷۰)، مسائل سالمندان در ایران، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۱ و ۲ پاییز و زمستان ۱۳۷۰، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی
۷. سام، عزت الله و امین، مهرناز (۱۳۸۵) سیاست‌های اجتماعی برای سالمندان در ژاپن و سوئد و الگوی مناسب برای سالمندان، صفحه ۹۹

۸. سمیعی نسب، مصطفی، ترابی، (۱۳۸۹) مرتضی، شاخص‌ها و سیاست‌های جمعیتی در ایران، فصلنامه برداشت دوم، سال هفتم، شماره پیاپی ۱۱ و ۱۲، صفحه ۱۵۱
۹. کنعانی، محمد امین، حسینی، سید جواد، انفجار سالمندان و نیازهای بهداشتی-درمانی: داشته‌ها و بایسته‌های ایران تا سال ۱۴۳۰.
۱۰. محمودی، محمد جواد (۱۳۹۰)، تحولات جمعیتی، چالش‌های پیش‌رو و لزوم تجدیدنظر در سیاست‌های جمعیتی ایران، سایت مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری (www.css.ir/wp-content/uploads/۳.doc)
۱۱. مرکز آمار ایران، نتایج تفصیلی سرشماری عمومی نفوس و مسکن، کل کشور، سال ۱۳۸۵
۱۲. مک کبین، بیل، (۱۳۸۲) تأملی درباره خانواده تک فرزندی، سیاحت غرب، شماره ۶
۱۳. مهاجرانی، علی اصغر، (۱۳۸۹) ناهماهنگی در توزیع مکانی جمعیت ایران، فصلنامه جمعیت، شماره ۷۱-۷۲، ص ۶۱
۱۴. میر نهامی، الهام (۱۳۸۲)، تأثیر پیری جمعیت بر اقتصاد، یک چشم انداز اروپایی تازه‌های جهان بیمه، شماره ۶۸
۱۵. یاسوری، مجید (پاییز و زمستان ۱۳۸۹)، بررسی روند توزیع جغرافیایی جمعیت ایران، آینده‌نگری، مشکلات و راهبردها، فصلنامه جمعیت، شماره ۷۲-۷۳، صفحه ۲۳-۲۰
۱۶. یزدانی، شهرام، مهاجرت نخبگان و تأثیر آن روی IQ (نظریه ترقیق هوشی)، نشریه پزشکی سپید، شماره ۱۸۷، صفحه ۷.
۱۷. Mitsuru Katagiri, Economic Consequences of Population Aging in Japan: Effects through Changes in Demand Structure, IMES Discussion Paper No. ۲۰۱۲-E-۳
۱۸. United Nations Population Division (۲۰۰۹) PRESS RELEASE: the ۲۰۰۸ Revision key findings, New York, United Nations
۱۹. حسینخانی، امید، ساختار جمعیتی اتحادیه اروپا و پیامدهای سیاسی و امنیتی آن، ۱۲ خرداد، <http://euro.blogfa.com/post-۱.aspx>.

